

CAPITOLUL V

Cele dintâi săpături conduse de mine

Înainte de a pleca la Gumelnița, Magistrul m-a trimis pentru o săptămână în Transilvania, să-l "înițiez" pe Dorin în taina săpăturilor, pe care trebuia să le înceapă la Lechința de Mureș, deși nu participase încă la nici o săpătură. Sat mare și bogat, Lechința - așa încât la lucru n-a vrut să vină decât "tuciurii" sărăntoci; erau însă destul de harnici, printre ei aflându-se și un flăcău voinic, care s-a prins că aruncă din șanț, fără nici o întrerupere, o sută de iopeți pline cu pământ. Ceea ce într-adevăr a reușit, dar după aceea s-a odihnit, firește mai mult decât ținea obișnuita pauză.

Așezarea este situată chiar pe malul drept al Mureșului, care-și poartă domol apele la vale, iar materialele arheologice erau interesante. Din păcate însă, straturile arheologice erau răvășite; obiecte din vremea romană amestecate printre cele dacice, iar acestea printre și peste celea din perioada de tranziție de la epoca bronzului la epoca fierului, neputându-se astfel face și observații stratigrafice. În profilul din malul Mureșului se vedeau foarte bine urmele unor lemne groase de la temelia locuințelor, numite de Dorin - în lucrarea lui de licență - "piloți", termen de care a făcut haz Magistrul.

"Movila" Gumelnița are aproape două hectare; pe cea mai mare parte a ei se afla atunci via unui domn Calomfirescu, care nici n-a vrut să audă să ne dea voie să facem săpături nici chiar pe drumurile de acces dintre șirurile de viță de vie, destul de largi.

Am întreprins deci săpături numai într-o mică zonă, chiar în punctul cel mai înalt al așezării, terenul fiind proprietatea unui locuitor din Oltenița, care nu-l cultiva din pricina "cărămizilor" de la 30-40 cm adâncime (de fapt nu erau cărămizi, ci bucăți de lut ars, rămase de la pereții locuințelor preistorice). Cunoscută de multă vreme, "movila" Gumelnița dăduse loc la multe ipoteze, dintre care cel mai frecvent susținută socotea că pe ea s-ar afla resturile cetății Constantiana Dafne, amintită de izvoarele istorice ca fiind zidită de Constantin cel Mare pe malul stâng al Dunării, față în față cu Transmarisca, unde este astăzi Turtucaia. Chiar în Marele dicționar geografic al României, Tocilescu - dacă nu greșesc - menționase această posibilitate. Dar încă din timpul perieghizei din 1924, mi-am dat seama - după chirpicul ars și nenumăratele cioburi scoase la suprafață de lucrările agricole - că acolo este o așezare preistorică, din epoca neo-eneolitică, fapt confirmat din plin și de vasele și celelalte obiecte descoperite de Barbu Ionescu și dăruite muzeului nostru. Am solicitat Magistrului să-mi dea delegație să întreprind cercetări, iar el a aprobat și mi-a alocat fondurile necesare pentru a întreprinde aici săpături în vara lui 1925.

La aceste săpături, mi-a fost dat ca ajutor și colaborator Ion Nestor, trecut atunci în anul II la facultate; de fapt, îl cunoșteam foarte puțin, el înscriindu-se la Universitate când eu îmi făceam stagiul militar și nu treceam decât din când în când pe la muzeu. Înainte de începerea săpăturilor de la Gumelnița, făcuse parte timp de două săptămâni din echipa lui Christescu, la cercetările de la Boian.

În zilele ce au precedat plecarea pe șantier, când Harilaos Metaxa aflase că Magistrul a aprobat ca și Hortansa să ia parte undeva la săpături și-a început să facă un adevărat târâboi, crezând că ea va merge cu mine la Gumelnița. Deși toată lumea știa că eram "logodiți" neoficial, pe atunci că o fată care se respecta nu putea să plece într-o asemenea expediție decât după căsătorie. Firește, însă, că tocmai de aceea nici Hortansa nici eu nu ne gândisem să plecăm împreună; iar întrucât Christescu pleca însoțit de Aura, era foarte normal ca Hortansa să meargă cu ei, așa cum de fapt și botărâse Magistrul, fără ca Metaxa să fi știut.

La Gumelnița, Nestor a lucrat în rând cu mine, fiind toată ziua pe șantier. Din păcate, după aceea, atitudinea lui arrogantă de copil încrezut și îngâmfat m-a determinat să încetez orice legătură cu el pentru un timp. De altfel, începând din 1926/1927, el s-a transformat într-un dușman neîmpăcat - singurul dușman pe care l-am avut în toată viața. Adevăratul motiv al urii lui n-a putut fi, probabil, decât faptul că, eu fiind înaintea lui cu doi ani, fusesem deja numit asistent de Magistru și în felul acesta își socotea calea "blocată".

Planul săpăturilor și felul cum l-am îndeplinit, în funcție de terenul liber și de timpul și banii disponibili (50.000 lei) - au fost rezultatul experienței din timpul celor două campanii precedente, când, așa cum am arătat, am învățat aproape singur câte ceva, deoarece de la Andrieșescu, mai mult plecat de pe șantier, nu am avut cum să aflu prea multe. Dar rezultatele au arătat că nu e neapărat întotdeauna nevoie să te învețe cineva cum trebuie să faci un lucru, ca să-l faci bine; dacă îți dai osteneala.

Încă din primele zile de lucru, am putut constata că sub primul strat de dărâmaturi arse, aliat la mică adâncime (0,30 - 0,50 m) se află resturi care aparțin altui strat, mai vechi, în cuprinsul căruia am identificat efectiv și unele funduri de bordeie. Am dat decizilor două straturi denumiri diferite - A, cel de Jos, și B cel de deasupra - litere folosite și astăzi pentru cele două faze principale de evoluție ale culturii Gumelnița. Cât privește resturile sporadice mai târzii, amestecate printre acelea ale stratului B și încadrate ulterior culturii Cernavoda, ele nu alcătuiesc la Gumelnița un strat omogen de depuneri, cum a dovedit și controlul stratigrafic pe care l-am întreprins aici în 1960, ca și săpăturile ample de la Căscioarele.

Echipa de 9 lucrători - plus moșul proprietar al locului, care condiționase îngăduința de a săpa acolo de angajarea lui - era formată în special de oameni în toată firea, voinici și obișnuși să muncească din greu în port, la încărcatul sacilor cu cereale în șlepuri, așa încât aruncau destul de ușor pământul cu lopețile din șant, de la aproape 4 metri adâncime. Dar chiar după prima zi de săpături am avut un neașteptat... conflict de muncă.

Tocmisem lucrătorii cu 80 lei pe zi, precizând de la început că nu se supă la metru cub, scopul fiind să nu stricăm nimic și să putem găsi până și cele mai mici obiecte.

Unul dintre lucrători, fost prizonier în Germania, a socotit totuși că munca e prea grea pentru prețul stabilit și - după prima zi de lucru - l-a convins și pe ceilalți să nu mai lucreze decât cu 120 de lei pe zi, plus "o dublă" de pâine. Cererea mi s-a părut exagerată în funcție de suma pe care o aveam pentru săpături și de ceea ce știam că se plătitese în cei doi ani anteriori, așa încât n-am putut-o accepta de la început și, oamenii mi-au spus că a doua zi nu vor mai veni la lucru; am trimis atunci "sfoară în țară" că am nevoie de altă echipă și - nici nu se înserase bine -, când un lucrător mai tânăr, Petre, a venit la gaza noastră din Oltenița rurală să mă anunțe că strânsese deja câțiva oameni. Văzând că riscă să piardă posibilitatea de a lucra trei săptămâni încheiate, o seamă dintre cel cu care începusem lucrul, au venit atunci să discute și să se "tocmească" cu mine. Argumentele lor privind dificultatea muncii la pământ și greutatea lor familiale m-au convins, și am căzut de acord să le plătesc 120 de lei pe zi (fără pâine), dar nu l-am primit și pe cel care stărnise toată zarva. În locul lui angajându-l pe Petre. După aceea, lucrul a mers de minune până la sfârșit și numai o singură zi (afară de duminici) nu s-a lucrat - de Sfântul Ilie. Noi am fi dorit să lucrăm ca să nu pierdem această zi, Petre fiind și el de acord; însă ceilalți, mai în vârstă, l-au apostrofat, spunându-i că de, el e mai tânăr, dar ei mai au și ei nevoie de odihnă, fiind oamenii înșurați.

Îmi stăruie în minte multe amintiri din timpul celor trei săptămâni cât am lucrat la primul șantier condus și nominal și practic de mine, dar mă voi mai referi numai la o singură întâmplare. În timp ce se săpa în stratul inferior din tranșeea X, pentru degajarea unei locuințe - bordei, Nestor mi-a adus triumfător un splendid topor de silex, găsit chiar în locuință. Dar tocmai atunci, între resturile unei locuințe din stratul superior (din tranșeea I), eu găsisem un pandantiv de aur cu decor "au repoussé" (despre care, bineînțeles, am spus oamenilor că e de aramă!), așa că i-am răspuns, nu mai pușin volos, în franțuzește, ca să nu înțeleagă ceilalți: "J'ai trouvé de l'or, mon ami!". Aceasta era a doua piesă de aur descoperită

în aşezarea Gumelnița: Barbu Ionescu găsisemai de mult un inel de aur cu secțiunea pătrată, din păcate pierdut în 1927 cu prilejul mutării colecțiilor în noul local al Universității.

În cele trei sau patru duminici cât am stat la Oltenița, plecam dimineața la ora 4,00 la Boian-Vărăști cu trăsura cu doi cai, să văd șantierul și să discut cu Christescu despre descoperirile făcute, dar în primul rând să o văd pe Hortansa, mă întorceam la Oltenița seara, pe lumina lunii, bineînțeles când ea binevoia să se arate! Săpăturile de la Boian și cele ale lui Ștefan, de la Mănăstirea - erau de asemenea deosebit de interesante.

Peste vreo două săptămâni de la începerea lucrărilor, când în trei din șanțurile trasate, ajunsesem până la pământul viu și putusem preciza fără posibilitate de îndoială existența a două niveluri principale de locuire, Magistrul ne-a înștiințat că va face o vizită-inspecție pe la toate șantierele din zona Dunării: Gumelnița, Mănăstirea și Boian. Nu știam, firește, în ce zi a săptămânii va avea loc această vizită și, mergând înainte cu lucrul în mod normal, în fiecare dimineață puneam un om să facă de zor curățenie în șanțurile unde încheiasem săpăturile. La fiecare zece-cincisprezece minute ne aruncam ochii spre vale, de pe mătura Gumelnița putându-se zări întreaga câmpie și toate drumurile ce veneau de la Oltenița. Iar oamenii își dădeau coate, spunându-ne: "D-voastră vă simțiți acum așa cum ne simțim noi când făceam armata și se anunța inspecția generalului". Deși le-am răspuns că nu se potrivește comparația, deoarece directorul, profesorul nostru era un om înțeleghător, emoții nu se putea să nu avem. Și tocmai când a venit mașina, noi nu scurтам zarea, așa că ne-am trezit cu ea la poalele movilei și cu Magistrul coborând grăbit din mașină și începând să suie spre noi.

S-a uitat peste tot, a intrat cu mine într-unul din șanțuri, unde profilul era deosebit de clar și se vedeau și gropile bordeielor din stratul inferior, a discutat stratigrafia și s-a declarat foarte mulțumit, spunându-mi: "Bine băieți; ați lucrat frumos. Acum veniți unul jos, că v-am adus ceva pregătit de Frau Ida (bucătăreasa lui din vremea aceea, când locuia în casa foștilor socri din strada Biserica Amzei, colț cu Calea Victoriei, deasupra băcăniei Roznoveanu - casă dărmată acum mai bine de cincisprezece ani).

L-am însoțit jos până la mașină, a tăiat două felii mari dintr-un tort monumental și, la mulțumirile mele, mi-a răspuns aproape duios: "Nu sunteți D-voastră copiii mei?"... E adevărat că și noi îl priveam ca pe un părinte și nici nu ne mai gândeam întotdeauna că este profesorul și mai ales directorul nostru.

De fapt, se poate spune fără falsă modestie că, în 1925, la Gumelnița s-a făcut prima săpătură stratigrafică românească într-o aşezare preistorică, spre deosebire de ceea ce s-a scris recent, afirmându-se că acest calificativ s-ar cuveni săpăturilor de la Glina, din 1926. Faptul că la Gumelnița cele două straturi aparțin aceleași culturi, iar la Glina cele trei straturi aparțin la trei culturi diferite, nu schimbă "adevărul istoric".

Trebuie însă precizat că, încă înainte de război, Fr. Lazslo, directorul Muzeului de la Sfântu Gheorghe, făcuse săpături la Ariușd, unde acordase toată atenția stragrafiei, descoperind mai multe niveluri suprapuse de resturi de locuință (chiar dacă, greșit, le-a spus "terramare"). Iar în 1909 - 1910 profesorul Hubert Schmidt de la Berlin săpase la Cucuteni, în Moldova, unde de asemenea precizase existența unor straturi suprapuse de locuire, reprezentând faze diferite de evoluție ale aceleași culturi.

Deși la Sultana, în 1923, Andrieșescu nu arătase nici o preocupare deosebită pentru adevărata stratigrafie - așa cum am amintit, însemnările și obiectele fiind notate pe "cazmale", iar profilul l-a desenat Dionisie Pecurariu, fără nici o indicație din partea lui -, la Gumelnița mi-am dat seama imediat că sub stratul de dărămături arse de la adâncimea de 30 - 40 cm se mai află încă un strat de depuneri arheologice.

La sfârșitul lucrărilor de la Boian, Hortansa a întreprins un sondaj în tell-ul gumelnițean de la Chiselet, sondat și de germani în timpul războiului. Pe de altă parte, deoarece aşezarea de la Mănăstirea fusese în cea mai mare parte distrusă de-a lungul secolelor, iar rezultatele săpăturilor au fost mai modeste, Magistrul i-a aprobat lui Ștefan

o sumă suplimentară, pentru a putea face săpături și în așezarea pe care o descoperise el pe "Ostrovelul" de la Căscioarele (unde făcusem împreună un mic sondaj de o zi), rezultatele obținute dovedind că acolo este o stațiune importantă. Faptul acesta m-a determinat, în 1962, să reiau pe scară amplă săpăturile de pe Ostrovel, obținând rezultate chiar mai presus de așteptări.

Dar, în toamna lui 1925, rămânându-mi câteva mii de lei din cei 50.000 aprobați, am revenit la Gumelnița, singur. N-am mai putut lucra decât câteva zile, începerea ploilor coincidând cu terminarea banilor.

În epoca aceea aproape "idilică", cu puține formalități birocratice și fără prea mulți "controlori contabili", mergeam la șantier cu trăsura, birjarul figurând și el în statul de plată, orice hârtie prezentată și înscălită de noi constituind un act justificativ valabil. Mi se pare interesant să amintesc cum începeam "Memoriile noastre de cheltuieli": "Trăsura la gară, 20 lei; hamalul 5 lei; masa la prânz 25 lei" - și așa mai departe... Aveam într-adevăr dreptul să folosim orice mijloc de transport la îndemână, trecând în ștatele de salarii pe proprietarul căruții sau al trăsuri. Pe atunci, în Oltenița se aflau trăsuri mari și tot atât de elegante ca acelea din București - numai birjarii "muscali" lipseau - așa că am tocmit de la început o trăsură, să ne ducă și să ne aducă regulat, la ore fixe, la și de la șantier, în schimb salariului unui muncitor pe o zi. În felul acesta, cei 4-5 km dintre casa unde locuiam și șantier erau, la întoarcerea "acasă", o plimbare odihnitoare, care răscumpăra praful, arșița și oboseala de pe șantier.

Când toate echipele s-au întors la București de la săpături, Magistrul a dorit să vadă piesele cele mai reprezentative descoperite: Ștefan și cu mine am întins pe mesele lungi din sala Seminarului, pachetele cu materialele descoperite. Fiecare arătam de zor piesele ce ni se păreau mai deosebite, iar Magistrul le comenta, spunând la un moment dat - când Ștefan a scos dintr-un pachet o statueta "cu rochie cloche" și i-a arătat-o - "Ei, domnule Dumitrescu, d-ta n-ai găsit așa ceva!". M-am grăbit să-i arăt o statueta cu mâinile aduse la cap și imediat a spus: "Pe asta trebuie să o pui în legătură cu statuetele adoranților din Creta" -, ceea ce cred că am și făcut în studiul meu despre săpăturile de la Gumelnița, deși mi-am dat seama mai târziu că între ele nu se putea face o legătură directă, piesa de la Gumelnița fiind cu peste o mie de ani mai veche decât statuetele minoice din Creta. Am încercat, de asemenea, să susțin că, prin pandativul de aur, descoperirile de la Gumelnița sunt mai importante decât cele de la Căscioarele. Ambiții copilărești, de care Magistrul a făcut haz.

În toamna aceea, la o ședință a Academiei Române, Magistrul a ținut o comunicare despre campania de săpături din vara ce se terminase, vorbind despre toate șantierele și - lucru care ne-a încântat în chip deosebit - amintindu-ne pe fiecare din noi, cu calificative destul de măgulitoare. Probabil că această comunicare se află și în volumul de Anale al Academiei din anul respectiv; în orice caz, ea a fost publicată destul de pe larg într-un număr al revistei "Vremea", prin grija prietenului nostru, criticul literar Pompiliu Constantinescu.

Cusfârșitul lunii septembrie s-a împlinit și anul stagiului meu militar; după ce am dat examenul prevăzut de regulament, luând media 6,50 am fost avansat la marelui grad de "sergent TR" și lăsat la vatră. Examenul a fost destul de caraghios, căci, deși eu eram auxiliar și trebuia să fiu ascultat din așa - numitul Regulament interior, căpitanul comandant de companie m-a întrebat despre sistemul de construire a tranșelor și, desigur, n-am prea excelat astfel mi-a dat nota 5 la proba respectivă. În schimb, la istoria și geografia patriei - celelalte două probe prevăzute de regulament - n-a socotit necesar să-mi pună întrebări, știind că peste câteva zile mă voi prezenta la examenul de licență chiar la istorie și geografie, și mi-a dat din oficiu nota 8 sau 9!

Într-adevăr, în octombrie am trecut examenul de licență în fața Comisiei formată din Magistru, George Murnu și Simion Mehodini. De fapt, teza mea - cultul zeiței Nemesis în provinciile dunărene ale Imperiului Roman - nu prea avusese darul să-i placă Magistrului căci eu mi împărtaşisem punctul lui de vedere mai vechi, potrivit căruia acest cult și sincrretismul

la care s-a ajuns mai ales între zeițele Nemesis și Diana se altolseră pe credințe locale autohtone, mai vechi, ceea ce ar fi explicat și marea răspândire a acestui cult și sincrcretismele respective. Acest interesant punct de vedere nu se sprijinea însă pe vreun document sau vreun izvor istoric, așa încât eu nu socotisem indicat să-l adopt și să-mi formulez concluziile în funcție de el. Ulterior, la Roma, colegul nostru mai în vârstă, profesorul dr. C. Zoppa, căruia Magistrul îi dăduse ca lucrare același subiect, mi-a spus că, pe baza inscripțiilor, nu se poate ajunge decât la rezultatele la care mă opriam eu.

Examenul oral a mers foarte bine (l-am dat o dată cu Dorin), Magistrul ne-a felicitat în numele comisiei și, astfel, iată-ne licențiați magna cum laude!

În primii ani de studenție mă duceam foarte des, în dimineațile când nu aveam cursuri, la Biblioteca Centrală Universitară din Piața Palatului, atât pentru a consulta cărțile și revistele de specialitate, cât și pentru a citi literatura. Atunci, în anul II, cred, l-am cîtit în întregime pe Anatole France, cu stilul lui inegalabil, cu limba atât de frumoasă și cu umorul lui uneori atât de tăios. Mi-a plăcut nespun, deși, n-aș putea spune că împărtășeam întotdeauna părerile lui.

În toți anii aceia, și încă mulți ani la rând, am fost un mare pasionat al spectacolelor de operă. În fiecare sâmbătă dimineața mă duceam din timp la magazinul de muzică "Feder", din Calea Victoriei - unde se vindeau biletele pentru toată săptămâna - și stăteam câte un ceas la rând și luam bilete pentru două-trei spectacole din săptămâna următoare, atât pentru mine cât și pentru grupul de colege și colegi amatori de asemenea spectacole - în special pentru Hortansa, Florica Grigorescu, Coca Vaslco și Bubu Pănaiteanu. Firește, cumpăram bilete numai la "galeria" vechiului Teatru Liric, ele fiind cele mai ieftine (20 lei). Am ascultat în anii aceia nenumărate spectacole de foarte bună calitate, multe cu invitați celebri din străinătate - "În reprezentație", cum se spunea - dintre care nu lipsea mai în nici un an marea noastră Florica Cristoforeanu, care cânta foarte multe roluri: Carmen (era într-adevăr excepțională!), Aida, Tosca și altele, precum și în Vally, de Catalani (operă care după aceea nu s-a mai cântat niciodată la București). Tot atunci am avut prilejul să-l ascult în opera Balul Mascat de Verdi pe baritonul rus Petrov, fost la Opera din Petesburg și încadrat atunci la Opera din Belgrad; el mi s-a părut cel mai desăvârșit interpret al rolului respectiv dintre mulți alți baritoni pe care i-am auzit în deceniile ce au urmat: avea o voce amplă și caldă, ce umplea sala, fără să facă nici un efort. Din păcate, la București n-a cântat decât o dată și numai în rolul.

L-am ascultat și pe Traian Grozăvescu în cele câteva spectacole de operă în care a cântat la București după ce fusese suspendat la Opera din Cluj pe motiv de "indisciplină", a dat și un concert la Ateneu, unde lumea s-a bătut în adevăratul înțeles al cuvântului pentru a obține bilete.

Pe noi, studenții, ne-au lăsat să intrăm fără bilete, cu condiția să stăm pe scenă în spatele cântărețului și al pianului.

Tot atunci, pentru nîcîlelegeri cu directorul Operei din București (Gogu Georgescu), cei mai buni soliști au declarat grevă, dînd în schimb concerte atât la București, cât și în provincie. Erau în total 12 soliști, dintre care amintesc de Niculescu Basu, George Florescu, Romulus Vrăbiescu, Elena Drăgulescu - Stinghe. Concertele au stîrnit un interes și un entuziasm extraordinar. Când am interpretat sextetul din Lucia de Lamermoor - fiecare rol fiind cîntat în același timp de cîte doi cîntăreși (cîntau toți cei 12 protagoniști în grevă) lumea a rămas cu adevărat uluită, așa ceva nemaiauzindu-se vreodată pînă atunci. Dorin mi-a povestit că, la Tirgu Mureș, unde a fost dat același concert, publicul - compus în special din unguri - spunea că nici la Opera din Budapesta nu s-a ascultat un concert așa de frumos.

Cu unul sau doi ani mai înainte, fuseseră reluate sîpăturile la unele dintre cetățile dacice din Munții Orăștiei - și anume la acelea de la Costești și de la Grădiștea Muncelului, sub conducerea profesorului D. M. Theodorescu de la Cluj și cu fondurile date de Comisia

Monumentelor Istorice, la propunerea Magistrului. Ținând seama de nouitatea și importanța descoperirilor de acolo, Magistrul a socotit indicat să le vedem toți și deci să facem o excursie cu întregul Seminar și cu asistenții muzeului. După ce s-a luat legătura cu Clujul - fiind la începutul lui noiembrie, nu se mai lucra pe șantiere - am plecat din București cu un tren de seară, ocupând vreo trei compartimente; am ajuns dimineața de tot la Orăștie, am poposit la hotelul destul de prăpădit de atunci, spre a ne odihni puțin și a aștepta venirea ciujenilor. La sosirea lor s-a iscat însă o situație penibilă. Unii dintre studenți băuseră toată noaptea în tren, erau bine amețiți și cântau în gura mare în hotel, în frunte cu "conul" Mitică Theodorescu, unele cântece destul de deochiate. Singurul care rămăsese cu totul treaz era Constantin Daicoviciu (pe atunci se iscălea fără u final), asistentul lui D.M. Theodorescu. În această situație, peste puțin timp, Magistrul a hotărât să pornim numai noi, cei de la București, împreună cu Daicoviciu, luând un autobuz până la satul Costești. Abia după ce noi terminasem vizita la neașteptat de impresionantele ruine ale cetății dacice de aici - cu incinta sa de ziduri puternice, scară cvasimonumentală ce urcă la unul dintre turnurile reședințe princiare și cu aliniamentele sacre de tambururi de coloane de piatră - și întinsesem o masă lungă pe prisma casei paznicului, au venit cei de la Cluj în frunte cu D.M. Theodorescu; au trecut pe lângă noi fără să se oprească, cântând mai departe așa-zisele "cântece vesele". Oricât de regretabile au fost aceste lucruri, cred că este bine să fie amintite aici, deoarece nu încape îndoială că Theodorescu, numit profesor pe baza recomandății lui Vasile Pârvan (deși nu avea doctoratul), ar fi trebuit să se poarte evident astfel cu oaspeții și în special cu Magistrul.

Când masa era pe sfârșite și toată lumea, bine dispusă totuși, începuse să uite penibilele incidente, Ștefan, Dorin și cu mine am cerut voie să cântăm un imn arheologic - de altă factură decât cântecele clujenilor - compus de noi înșine în săptămânile precedente tocmai în vederea acestei excursii. Ștefan - care avea o frumoasă voce de tenor (il încântase cu ea pe Andrieșescu în timpul periegezei din județul Teleorman, mai ales când cânta "Ciobănaș cu trei sute de oi") - cânta câte două versuri și apoi toți trei "autorii" în cor, cântam refrenul "Numai cioburi și ucele, n-o să mai scăpăm de ele", schimbând câte o dată în "Numai cioburi și ucele, păcat că... nu-i vin în ele!", pe cunoscuta melodie "Hai, hai, vinu-i dulce, cine-l bea nu se mai duce!"

Numai primul vers era mai solemn - se și impunea! - fiind un hexametrul de invocare, care suna astfel: "Cântă-ne muză, acum, pe Magistrul și-al lui Seminaru", după care urma "imnul" propriu - zis, cu primele versuri închinat, firește, Magistrului:

"Peste noi este mai mare;

Unul fără asemănare

(Refrenul)

Este strașnicul Magistru

Cel cu aerul... sinistru"

După primele versuri și după surpriza din primele momente, toată lumea a început să repete în cor refrenul. Magistrul râdea cu hohote iar noi eram fericiți că nu sârisem peste cui. Numai Andrieșescu ne-a mustrat mai târziu pentru "lipsa de respect" față de Magistrul, dar în realitate era nemulțumit de versurile care-l priveau pe el:

"Mult iubitul nostru Șef

Nu se sperie de-un... chef,

(Refrenul)

Cu Sultana... s-a încurcat

Și nici azi n-a terminat."

Iar alt vers glăsuia: "Pe la Mircea dă onorul"; desigur toate acestea îl iritaseră.

Aluzia la Sultana nu privea, firește, vreo femeie, ci faptul că, deși trecuseră mai bine de doi ani de la încheierea săpăturilor de la Sultana, din 1923, nici până atunci Andrieșescu nu terminase studiul pentru Dacia, cu toate stăruițele Magistrului. Iar "Mircea" la care

“dădea onorul” era celebrul - pe atunci - restaurant al lui Ignat Mircea de pe actualul Bulevard al Republicii și despre care am vorbit mai înainte.

De altfel n-am menajat pe nimeni în imnul nostru și poate tocmai de aceea succesul a fost peste așteptări.

Voia bună a continuat până seara, când am fost invitați să luăm cu toții masa la preotul din sat și când am cântat din nou imnul. Moș Pecurariu (cum i-am spus toți, mai târziu, desenatorul muzeului, Dionisie Pecurariu), care nu fusese cu noi la prânz, rămânând cu vechiul lui prieten D.M. Theodorescu, aproape se sufocase de râs, bătându-și cu palmele pe genunchi, chiar când cântam versurile ce-l priveau pe el:

“Dionisos Pecurariu

Desenează cu... hectarul

(Refrenul)

Când de la Magistrul scapă,

Nu bea niciodată apă!”

Dar mai ales râdeau și râdeam toți de cura jul nostru, totuși, căci nu se prea obișnuise până atunci ca niște tineri abia licențiați să-și permită să-l pună pe Magistrul în versuri, în public, și să-i reproșeze că nu mai termină Getica;

“De nouă luni scrie-o carte,

Dar de ea nu avem parte...”

Încheindu-se petrecerea de seară, cei tineri ne-am culcat pe paie într-o clasă a școlii, a doua zi dimineața pornind cu căruțele spre satul Grădiștea Muncelului și, de acolo, pe jos, până sus la cetatea-capitală a lui Decebal. Numai Magistrul și cu Andrieșescu au mers pe câte un căluș de munte, ceea ce i-a dat prilejul, mai târziu, colegi Maricel Holban - dornică să ne facă... concurență- să compună și ea o poezie, în același metru, despre excursia noastră, scriind printre altele:

“Magistrul nostru călare

Parcă-ar fi Ștefan cel Mare”

Au fost zile de neuit și desigur că cine l-a cunoscut pe Magistrul numai în calitate de profesor “ex cathedra” nu l-a cunoscut decât incomplet. Pentru geniul lui, pentru știința lui și pentru felul cum își ținea lecțiile, îl admirau, firește. Dar omenia lui, bunătatea lui sufletească, dorința de a se dăruia pentru o cauză nobilă, permanentă încurajare ca și sprijinul pe care îl acorda tuturor tinerilor în mintea și în sufletul cărora găsea cea mai mică licărire de interes și de posibilitate de realizare în domeniul arheologiei și istoriei - toate aceste aspecte ale personalității Magistrului nu le-am cunoscut decât pușini, cei care am fost timp de câțiva ani, zi de zi, în preajma lui și am văzut ce uriașă diferență era, din toate punctele de vedere, între el și ceilalți profesori.

Am amintit și cu alt prilej o discuție avută de Magistrul cu profesorul Murnu - pe care mi-a povestit-o chiar el; dar mi se pare potrivit să o însemn și aici, tocmai pentru că ea reflectă perfect modul cum concepea datoria sa de profesor față de tinerii lui colaboratori, precum și diferența ce exista între concepția lui și a celor mai de ispravă dintre ceilalți profesori.

Întrebat odată de Murnu dacă nu e imprudent să crească atâți discipoli, Magistrul i-a răspuns: “De ce să-mi fie teamă? Între mine și ei vor rămâne întotdeauna două zeci de ani de muncă și de experiență, și numai dacă n-aș mai citi și n-aș mai scrie mi-ar putea fi teamă; dar așa...” Căci, într-adevăr, studia și scria permanent neținând seama de boala care îl măcina și care l-a răpus atât de tânăr (de fapt, între el și prima lui serie de studenți dinainte de primul război nu erau decât câțiva ani diferență!)

În perioada aceea, Magistrul era preocupat serios de înființarea unui Institut Arheologic. Într-o zi, ducându-mă cu o serie de lucrări acasă la el - nu mai venea la Seminar decât pentru cursuri și seminarii - am văzut pe masa mare de lucru o listă pe două coloane, cu numele celor ce urmau să fie numiți la institut. M-am bucurat, firește, văzând și numele meu pe listă, dar institutul nu a fost înființat atunci, ci abia peste trei decenii!

Pentru a pregăti terenul, Magistrul redactase totuși textul unui proiect de lege, incredințându-i-l colegului și prietenului său, Al. Lapedatu, ministrul Cultelor și Artelor în guvernul liberal de atunci. Tot atunci l-a trimis pe Dorin să-i prezinte lui Vintilă Brătianu, ministrul Finanțelor, în semn de omagiu, două dintre volumele publicațiilor Școlii Române din Roma. Vintilă Brătianu a fost impresionat și de atenția Magistrului și de felul cum se prezentau volumele trimise, scoase tot sub direcția și îngrijirea lui și nu peste multă vreme, Lapedatu i-a povestit Magistrului că, vorbind cu Vintilă Brătianu, acesta i-ar fi spus că "trebuie să-i facem d-lui Pârvan un institut". Lapedatu, neavând la el ante- proiectul de lege pregătit de Magistru, n-a socotit momentul oportun să insiste; când mi-a povestit toate acestea, Magistrul era foarte nețăjit de ezitarea lui Lapedatu, pe care nu și-o putea explica.

Tot în legătură cu institutul, Magistrul mi-a spus că prevăzuse în proiect dispoziția ca toate problemele de ordin administrativ și financiar să intre în atribuțiile subdirectorului, deoarece el voia, cu drept cuvânt, să nu-și piardă vremea cu birocrația și să se ocupe numai cu problemele științifice și organizatorice. Când l-am înștiințat pe Andrieșescu despre cele aflate de la Magistru, mi-a spus că n-ar primi un asemenea post. Ulterior, relatându-i Magistrului obiecția lui Andrieșescu, el mi-a spus râzând: "Dar de unde știe că el va fi subdirector? "Bineînțeles că glumea, la data aceea nu văd la cine altul s-ar fi putut gândi; nici un moment n-ar fi putut fi vorba de Metaxa, un adevărat "incurcă lume" în materie de administrație!

În cursul iernii, din cauza salariilor destul de mizere de la muzeu (deși de la 1 ianuarie 1926, fusesem numit asistent titular), mi-am luat o slujbă la "Institutul Economic" care depindea de Banca Națională (dar nu avea statut de instituție publică), al cărui director era profesorul Gheron Netta. Lucram acolo 5 ceasuri în fiecare dimineață, traducând și rezumând diferite articole și informații din revistele engleze și franceze de specialitate, pentru "Buletinul" institutului, iar după amiezele lucram la muzeu, redactând de zor raportul definitiv asupra săpăturilor de la Gumelnița. Magistrul pregătea publicarea Daciei, pe care o considera drept anuarul unui institut ce trebuia să ia ființă, și ne zorea să ne dăm contribuțiile. Terminând destul de voluminosul manuscris, l-am trimis la Paris, prietenului P.P. Panaitescu - atunci membru al Școlii Române della Fontenay aux Roses - care îmi promisese că mi-l va traduce în limba franceză; și, de îndată ce am primit de la el, textul în limba franceză, m-am grăbit să-l dau Magistrului. După ce l-a citit, singura observație făcută, a fost în legătură cu încercarea mea de a preciza, în secole, diferența dintre stratul superior și cel inferior. În schimb, Andrieșescu, nu era de acord cu considerațiile mele privind diferența de densitate a locuitorilor celor două straturi pe baza desimeii locuințelor, și i-a scris cu roșu pe manuscris: "Jos sociologia în arheologie!" Fără comentarii. Desigur, mai erau ele și alte greșeli, printre altele, aceea că, pe atunci, noi toți - nu știu dacă influențați de unele puncte de vedere ale Magistrului sau ale lui Andrieșescu - eram convinși că așezările săpate în vara anului 1925 (Gumelnița, Căscioarele, Boian B, Fundul Chiselet) dăinuiseră până la începutul celei de a doua perioade a epocii bronzului, ceea ce s-a dovedit destul de repede că era greșit. O altă inadvertență era folosirea termenului de "patină" loc de înveliș lustruit (sau "slip", cum preferă alții să-i spună). În toamna lui 1925, am avut prilejul să-l văd pe Magistru mâniat foc pe Metaxa. Plecat la Histria, Metaxa nu se mai întorsese la București, cu toate că Magistrul îi trimisese de câteva ori vorbă să vină, având nevoie de el (pe vremea aceea toată scriptologia muzeului o făcea într-adevăr Metaxa).

Într-o bună zi, Magistrul l-a chemat pe Dorin (numit și el între timp, cred chiar din toamna lui 1924, asistent suplinitor la muzeu), dictându-i o adresă fulminantă, prin care îi făcea cunoscut lui Metaxa că se dispensează definitiv de serviciile lui, dar - ținând seama de activitatea lui de până atunci - îl va menține în statele de salarii, fără nici o atribuție. Bietul Dody era necăjit foc: pe atunci (și mulți ani după aceea) muzeul neavând mașină de scris, a trebuit să scrie el adresa și nu voia ca Metaxa să-și inchipuie că ar fi avut el vreun amestec în întâmplarea aceea. Noroc că Metaxa s-a întors chiar în după amiaza aceea și lucrurile

s-au liniștit, după convenita răfuială verbală. Peste câțiva ani însă, am suferit și eu din pricina aceluși "sistem" de tergiversare a lucrurilor și mi-am adus aminte de această întâmplare. Pentru a evita orice discuție, ani de-a rândul am făcut eu insumi aproape toată birocrația și hârțogăria muzeului, ajutat de Dody, cumpărând, firește, și o mașină de scris.

Tot în toamna aceea s-a întors de la Paris, C.C.Giurescu - cum am mai amintit - și de aceea eu n-am mai figurat în statele de salarii până la 1 ianuarie 1926, când el a fost numit profesor secundar la Buzău. E adevărat însă că și în lunile acelea, salariul l-am luat tot eu, căci făceam efectiv serviciul la muzeu.

Fiindu-mi însă teamă că situația s-ar putea prelungi, m-am dus într-o zi la Seminarul Pedagogic, să discut problema cu Andrieșescu. De fapt, cu alți colegi ai săi, ce mi-au recomandat să am puțină răbdare, căci de îndată ce va fi numit profesor titular (atunci era numai conferențiar definitiv) mă va numi asistentul lui. Cum nu m-a numit, voi povesti la timpul cuvenit. Pentru seara celei de a doua zi de crăciun a anului 1925, Magistrul ne-a invitat pe toți colaboratorii lui, la masă, la el acasă. Ne-am adunat repede - Metaxa, Pecurariu, Christescu cu Aura, Hortansa, Ștefan, Dorin și eu (soții Vulpe și Grigore Florescu erau la Roma), dar trecea timpul și Andrieșescu nu mai venea. După o așteptare destul de lungă, Magistrul ne-a poftit să luăm loc în jurul mesei - cu cele două reprezentante ale "sexului frumos" în dreapta și în stânga lui - și a rugat-o pe Frau Ida să servească masa. Abia după aceea, destul de târziu, a venit și Andrieșescu, găfâind, dar singur, deși bineînțeles fusese invitat cu soția, scuzându-se că n-a putut să o aducă din pricina "unei vechi dureri de picior". De fapt, Andrieșescu avea probabil o concepție orientală despre rolul și poziția femeii, căci nici unul dintre noi nu l-a văzut vreodată cu soția (e probabil totuși că uneori mai ieșeau împreună) și nici în puținele dați când am fost la el acasă, doamna Andrieșescu nu s-a arătat.

În sesiunea din februarie 1926, Hortansa s-a dat și ea examenul de licență. Nu voia în ruptul capului să-l dea atunci, pe motiv că nu terminase teza și tot din cauza aceasta nu-și dăduse nici examenele parțiale de istorie antică. Magistrul, care-l apreciasse lucrările de seminar, i-a forțat însă mâna, cerându-i carnetul de examene și punându-i trei bile albe pentru cele trei examene, mulțumindu-se cu teza atât cât era gata (care trata despre epoca fierului în Iliria); i-a făcut un referat foarte favorabil, așa încât - volens nolens - Hortansa s-a înscris și s-a prezentat la examenul de licență. Ca și noi, în toamnă, examenul l-a susținut în sala Seminarului de Geografie, Hortansa având și ea geografia drept a treia materie la licență. Magistrul a ascultat-o un ceas și jumătate fără întrerupere, punându-i întrebare după întrebare, începând cu lumea minoico-miceniană, trecând apoi la Istoria elenă și elenistică și terminând cu problemele republicii și ale imperiului roman, tocmai pentru că li dăduse notele cu anticipație, fără ca ea să-și fi dat examenele, ținând seama de toată activitatea ei de până atunci, inclusiv participarea la săpăturile arheologice.

A fost un examen care i-a impresionat pe toți cei de față (examele de licență fiind publice). De emoție Hortansa li curgeau lacrimile, dar răspundea de zor, așa încât la sfârșit a felicitat-o călduros. Iar când a plecat cu mașina împreună cu Metaxa, l-a spus acestuia: "E fată deșteaptă și știe carte". După aceea i-a decernat "Premiul amintirii", instituit de el în memoria soției sale pe care o iubise foarte mult - murise în 1917 la Odesa, în timpul refugului - premiu pe care-l dădea la doi ani odată celui mai bun student al său.

Tot de atunci se poate spune că Magistrul a rebotezat-o pe Hortansa, spunându-i mereu Hortensia, și așa și-a iscălit ea toate lucrările științifice, iar toți colegii l-au spus de atunci, Hortensia.

La sfârșitul anului universitar 1925/1926, chiar înainte să ne fi căsătorit, Magistrul ne-a recomandat pe amândoi ca membri ai Școlii Române de la Roma, cu începere din toamna lui 1926.

Sora mea Marioara, vorbind o dată cu profesorul Ramiro Ortiz, a aflat de la el că "profesorul Pârvan a recomandat doi soți pentru Școala de la Roma și ea i-a spus atunci că

vorha de fratele ei și de logodnica, lui, iar Ortiz - care-l avusese student pe fratele nostru Titu, a rămas impresionat. De altfel, mai târziu, Metaxa mi-a povestit că, și față de el, Ortiz mi exprimase admirația pentru familia noastră, toți frații (Titu, eu, Marioara și apoi Nela) și ea studentă a lui și ulterior reușită prima, cu nota 10, la concursul pentru ocuparea catedrelor de limbă italiană de la licee) remarcându-se și ca studenți și după aceea.

La 15 iulie 1926, m-am căsătorit cu Hortansa, iar după un scurt concediu la mare am plecat în Moldova la săpături, conducând acolo primele cercetări sistematice românești în două așezări ale culturii Cucuteni - Drăgușeni și Ruginoasa, prima în județul Baia de atunci, iar cealaltă în județul Iași.

Faptul că, încă din 1925, toți elevii Magistrului am putut avea fonduri relativ suficiente pentru săpături se datora tenacității cu care el susținea, cu prilejul repartizării fondurilor Comisiei Monumentelor Istorice - al cărui membru de drept era - necesitatea aprobării și finanțării unui vast plan de săpături. Îmi amintesc de altfel că, după ce a avut loc ședința Comisiei, în care s-a hotărât distribuirea fondurilor pe anul acela, Magistrul a venit la Muzeu și ne-a povestit că a trebuit să bată cu pumnul în masă pentru a-l convinge și pe Iorga, președintele Comisiei, că planul trebuie aprobat în întregime și astfel, în anul acela, s-au alocat pentru săpături două milioane de lei. Cu mai puțin de două luni înainte, pe baza informațiilor colegului Cardaș de la Biblioteca Academiei, care mai târziu a făcut o inexplicabilă greșeală ce l-a costat cariera (a plagiat un autor francez!) - am întreprins împreună cu Ștefan o perieghetză în județul Baia, mai întâi la Dolhești și apoi la Drăgușeni. Un învățător de aici, Dumitru Drăgușanu, pasionat pentru arheologie, identificase o serie de așezări mai ales cucuteniene, și strânsese materiale interesante, organizând un mic muzeu sătesc. Era un om foarte ager la minte, ca și soția lui, tot învățătoare; mai târziu s-a mutat cu fiica lui la Bacău.

Din județul Baia am plecat la Roman, iar de aici cu trenul spre Rafaila, sat situat pe linia ferată Roman-Buhăești (la sud de Vaslui, pe linia principală ce duce la Iași) unde se descoperise, cu mulți ani înainte, o frumoasă fibulă de bronz, de tipul "Passemanteriefibel" datând din perioada Hallstatt. Speram să găsim locul unde se făcuse această importantă descoperire și să identificăm astfel o necropolă sau o așezare hallstattiană. Mergând după indicațiile unor săteni, am suit vreo două dealuri până am ajuns la un loc numit "Piciorul Hârbului" - nume care presupunea existența unor cioburi vechi - dar n-am găsit nimic și ne-am întors la București fără să dăm de urmele locului unde se găsește fibula.

În urma acestor cercetări preliminare, Magistrul a aprobat să săpăm la Drăgușeni și la Ruginoasa, ceea ce am și făcut în ultima parte a lunii iulie și în cursul lunii august.

La Drăgușeni împrejurările nu ne-au fost prea favorabile. A plouat foarte mult iar stratul de cultură fiind la foarte mică adâncime, plugurile distruseseră în mare măsură locuințele așezării, umezeala și calcarul dăunând la rândul lor picturii de pe ceramică. Numai din muciile de pe marginea întinsei așezări de pe "Dealul lui Simion Rusu" - cum îl spuneau pe atunci localnicii - am găsit câteva sute de fragmente de ceramică pictată, care mi-au îngăduit studierea detaliată a descoperirilor și încadrarea culturală a așezării, făcută într-o lucrare redactată în iarna 1927/1928 la Roma și publicată mai târziu în volumul III - IV din Dacia.

Acum câțiva ani, când am revăzut această așezare, am constatat că tractoarele scosese la suprafață tot chirpicul locuințelor, așa încât mă îndoiesc că acolo s-ar mai putea săpa cu mult folos.

Drăgușeni și apoi Ruginoasa au fost singurele șantiere pe care am folosit un cort, în care luam masa de prânz și ne odihneam până la reînceperea lucrului. Hortansa își făcuse un costum de sport cu pantaloni strânși sub genunchi, ceva cu totul neobișnuit pe atunci pentru femei, mai ales la țară, și oamenii se uitau destul de ciudat la noi. De altfel, la Drăgușeni, n-am putut lucra mult, nu numai din cauzele amintite și a ploilor, dar și pentru

că numai foarte greu am putut angaja câțiva flăcăi. În sat era o fabrică de bere care dădea de lucru celor ce doreau să câștige un ban, iar noi nu-i puteam plăti mai bine decât fabrica. Într-o noapte, am fost treziți din somn de semnalele fioroase ale unei sirene și, de pe prispă, am văzut vălătăile unui incendiu ce cuprinsese toată fabrica.

După aceea am găsit, e adevărat, ceva mai mulți lucrători. În câteva din zilele când nu veniseră la șantier lucrătorii, am vizitat mănăstirile Agapia și Văratec, precum și cetatea Neamțului - pe atunci aproape total ruinată și acoperită de tufișuri și de bălării. Din fericele, după câțiva ani s-au întreprins lucrări temeinice de consolidare și restaurare, acum cetatea fiind un splendid monument medieval, ale cărei ziduri albe se văd de departe, din Valea Ozanei, înălțându-se printre copacii pădurii din jurul ei.

De la Drăgușeni ne-am strămutat la Ruginoasa, satul în care se aflau conacul și mormântul domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Așezarea cucuteniană era situată pe un promontoriu impresionant, ce domină dealurile până spre Valea Siretului, având la poale și un heleșteu.

Singura gazdă pe care am găsit-o era cârciumăreasa din spatele gării; până seara târziu nu ne puteam odihni din pricina clienților gălagioși nevoie mare. Săpăturile au fost însă mult mai spornice, cu toate că și aici ceramica tricromă (așezarea datează din faza Cucuteni A 3, după periodizarea propusă de mine prin 1960) avea o crustă groasă de calcar; cred că această stațiune ar merita o cercetare mai întinsă decât am putut face atunci cu sumele pe care le aveam la dispoziție (pentru ambele săpături ni se alocaseră 100.000 lei; din aceștia, pe lângă plata lucrătorilor - între 90-120 lei pe zi fiecare - trebuiau acoperite diurnele noastre, despăgubirile pentru recoltă și toate cheltuielile de transport). Planul nostru a urmărit totuși precizarea întinderii așezării precum și a sistemului de construcție a locuințelor, ceea ce s-a și realizat, noi săpând, în afară de o tranșee lungă de 60-70 metri de-a lungul marginii dinspre râpa principală a botului de deal, și o serie de alte câteva șanțuri și suprafețe în diferite zone ale așezării. Dealul fiind plantat cu porumb (firește încă necopt în luna august) a trebuit să răscumpărăm recolta ce avea să fie distrusă prin săpăturile noastre. Stratigrafia așezării nu era deloc complicată, neexistând decât un singur strat de cultură deșus pe lespezile de calcar ale Podișului Moldovenesc (ca și la Cucuteni). Singurul vas integru - o cupă zveltă cu picior - l-am scos dintr-o groapă întâlnită în tranșeea cea lungă de care am amintit, dar statuetele fragmentare și numeroasele unelte de piatră șlefuită ne-au arătat că stațiunea este destul de bogată. Materialele descoperite și observațiile făcute i-au dat prilej Hortansei să redacteze (tot la Roma, în iarna 1927/1928), studiul ce a apărut în același volum III-IV din Dacia.

În aceeași vară făcusem însă cu Ștefan o altă cercetare perieghetică, pe Valea Buzăului și pe văile unora dintre afluenții acestui râu. Peisajul era foarte plăcut. Dealurile ce străjuiau cele două maluri ale văii înălțându-se din ce în ce mai mult dând pe alocuri impresia unor adevărați munți, deși cercetarea noastră n-a ajuns până la Nehoiș. În primăvară căzuseră ploii cumplite și apele veniseră furioase, ca adevărate puhoiuri, rupând toate podurile. Sau, mai exact - deși fuseseră solide, zidite din piatră - erau acum culcate la pământ și așa cum zăceau, îți făceau impresia, de la oarecare distanță, că sunt niște poduri de cuburi construite de copii și răsturnate din nebagare de seamă. Nu știu după câți ani podurile au fost refăcute, dar în 1936 - când am suit din nou Valea Buzăului, de data aceasta împreună cu Dorin - ele erau în picioare. În timpul cercetării făcute cu Ștefan a trebuit să trecem mereu de pe un mal al râului pe celălalt, prin vaduri, atât în funcție de traseul șoselei cât și de locurile ce ni se păreau că ar putea fi așezări preistorice, trebuind să ne cățărăm pe ele. Am descoperit, într-adevăr, multe așezări preistorice, datând din epoca neolitică și din epocile următoare.

Pe valea unuia dintre afluenții Buzăului - Slănicul (altul decât acela din județul Prahova) - am descoperit așezarea de pe teritoriul comunei Băiești - Aldeni, situată în punctul numit "La balaurul", săpată de G.H. Ștefan chiar în anul acela, revenind după aceea

în 1940 și chiar mai târziu și obținând rezultate deosebit de interesante. Așezarea, datând din perioada eneolitică, aparține așa-numitului Aspect cultural Stoican - Aldeni, rezultat din contactul triburilor culturii Cucuteni cu acelea ale culturii Gumelnița, chiar la limita dintre ariile de răspândire ale acestor două importante culturi preistorice de pe teritoriul României.

Magistrul întocmise, după cum se vede, un plan amplu și temeinic de cercetare a așezărilor pre- și protoistorice din spațiul extracarpatic - desigur după ce se consultase și cu Andrieșescu. Dacă acest plan ar fi fost continuat pe aceeași scară, s-ar fi ajuns, în câțiva ani, la o adevărată revoluție în privința cunoștințelor noastre despre aceste îndepărtate epoci în provinciile de la nordul Dunării. Dar moartea Magistrului, chiar în anul următor, și apoi "curbele de sacrificiu" de la începutul anilor '30 au încetinit ritmul cercetărilor preistorice - la un moment dat aproape întrerupându-l - întârziind mult progresul cercetărilor arheologice sistematice.

La sfârșitul verii celui an se întorseseră de la Roma, soții Vulpe și Grigore Florescu. Doamna Vulpe și-a reluat locul de asistentă la muzeu (în timpul celor aproape doi ani ai concediului de studii postul ei fusese suplinit de Hortansa), Radu a fost numit asistent de epigrafie greacă, iar Florescu asistent de epigrafie latină la catedra Magistrului.

Ecaterina Vulpe - Ernica, cum i se spunea de noi toți - pe atunci o blondă (mama ei era austriacă) zveltă și drăguță, cu un profil clasic, era foarte energică, cum a rămas de altfel până astăzi. Ea însoțit pe Radu la aproape toate săpăturile lui, publicând împreună rapoartele respective. Dar, în afară de acestea, a publicat mai puțin, remarcându-se în special prin lucrarea ei de la Roma, care tratează despre securile de aramă din spațiul carpato-dunărean, și prin aceea de la Școala Română din Franța, despre unele forme de vase preistorice din Peninsula Balcanică și din Asia anterioară.

Astăzi sunt multe femei-arheologi și în străinătate și la noi, dar pe atunci această indeletnicire nu era socotită indicată pentru "sexul frumos". Ecaterina Dunăreanu-Vulpe și Hortansa au fost primele femei-arheologi din țara noastră, faptul acesta datorându-se tot înțelegerii Magistrului, el fiind cu totul lipsit de prejudecăți; a apreciat activitatea Ernichii și a Hortansei și nu a ezitat nici un moment să le arate încredere, pe care ele i-au răsplatit-o prin realizările ulterioare.

Grigore Florescu, bărbat "foarte bine" - după aprecierile doamnelor - brunet, cu sprâncene stufoase și ochi negri vii - făcea parte din ultima serie de discipoli ai Magistrului de dinainte de război, dându-și licența abia după încheierea păcii. Fusese mobilizat și luptase pe front, fiind rănit la mâna dreaptă de atunci rămăsese cu câteva degete semianchilozate. Era bine pregătit, îi plăcea să lucreze pe șantiere, realizările lui de la Capidava meritând să fie date ca exemplu, atât în ceea ce privește săpăturile propriu-zise, cât și felului cum a înțeles de la început să asigure consolidarea zidurilor de incintă și a turnurilor: chiar acum această cetate poate constitui un adevărat model de cercetare și păstrare a unui monument istoric.

Ahia întorși la București am plecat la Histria. Magistrul (în vara aceea nu s-a mai dus la cetate) hotărâse ca și aceia dintre noi ce se specializează în preistorie trebuie să cunoască și problemele puse de un șantier clasic, greco-roman. Nemaivrând să-l trimită pe Metaxa la șantier - a format trei echipe cu noi cei tineri și ne-a trimis pe rând la Histria. Întâi s-au dus Ștefan cu Dody (care însă s-a îmbolnăvit și n-a stat decât puține zile), apoi Vasile Christescu cu Aura, iar ultimii ne-am dus noi, Hortansa și cu mine. Am lucrat în total trei săptămâni, dar, deoarece în primele zile n-au venit din satul vecin decât puțini lucrători, am făcut un drum cu căruța tocmai la Jurilovca, spre a găsi oameni. Pecurariu - fiind și el la șantier, unde desena diferitele inscripții descoperite - a venit cu noi și, având cunoștințe în acest mare sat, ne-a fost ușor să angajăm o echipă de 10 lipoveni. Ne-au promis că vor veni în prima duminică, după amiază, și într-adevăr, duminică după ora prânzului, în timp ce noi ne aflam pe malul lacului Sinoe și cercetam nerăbdători cu privirea intinsul apelor am zărit la un moment dat în depărtare o luntre cu pânzele întinse, care aducea echipa de lucrători

așteptată. Toți erau înalți și voinici fiind însoțiți și de soțiile a doi dintre ei, luate ca să le gătească, aducând și alimentele, deoarece la Histria n-ar fi avut de unde să și le procure. Pot spune că, în cele aproape cinci decenii de când fac arheologie, n-am mai avut o asemenea echipă de lucrători. Munceau cu o vigoare și cu un spor neobișnuit, mai ales dacă se ține seama că la șantierele clasice se lucrează cu târnăcoapele căci cazmalele n-ar răzbi prin mulțimea de pietre provenite din dărâmături. În schimb, o asemenea echipă n-ar fi fost potrivită pentru o săpătură preistorică, unde se lucrează aproape mai mult cu șpaclu!

Ca și Ștefan și Christescu, am lucrat și noi tot la o bszilică de lângă marile terme din cetate, dar n-am dezvelit-o în întregime; cu acest prilej am descoperit și prima bază de coloană a ceea ce s-a dovedit peste câțiva ani a fi palestră de lângă terme, care mi-a dat o mare emoție, la început crezând că este un altar cu inscripție. Doream în chip firesc să găsim și noi inscripții, nu numai ziduri de calitate mediocră pentru a nu mai vorbi de zidurile târzii cu mortar de pământ, care împărțiseră, în mai multe încăperi, sălile înfale ale bazilicii și pe care noi le-am înlăturat, deoarece pe atunci nu se dădea importanță unor asemenea resturi.

În afară de soții Pecurariu, tot atunci se afla la Histria și vestitul Moș Ion, pe care nu-l uitasem în imnul nostru arheologic din anul precedent, punându-l în contrast cu Metaxa:

"Harilaos Metaxa
Trage chiulu'-n Histria...
Dar noroc cu moș Ion
Al Muzeului pion,
Că prin ziduri scotocește
Și inscripții tot găsește".

Într-adevăr, chiar în timp ce eram noi acolo, am mai descoperit în zidul cetății câteva monumente cu inscripții pe care însă Magistrul n-a mai avut prilejul să le publice și nici măcar să le vadă.

Întorși la București, credeam că pentru noi se încheiase anul acela campania de săpături și începusem să ne pregătim în vederea apropiatei plecări la Roma. Dar împrejurările au vrut altfel căci, la sfârșitul lui septembrie, Magistrul - pasionat acum de problemele preistorice, de neolitic - plecase la Bonțești, în fostul județ Râmnicu Sărat, lângă Focșani, la via prietenului său Marin Simionescu Râmnicăneanu, pentru săpături într-o așezare cu ceramică pictată cucuteniană, descoperită chiar în marginea satului. Dar, după câteva zile, boala de intestine de care suferea s-a agravat și, nemaiputând rezista s-a întors la București și ne-a trimis pe noi la Bonțești.

Am lucrat aici tot trei săptămâni încheiate în luna octombrie, pe o vreme de toamnă destul de rece, într-o regiune de dealuri unde și vara este răcoroasă, continuând adâncirea șanțului de sondaj început de Magistru pe un bot de deal rupt și prăbușit mult din cauza torențelor; după aceea săpat și alt șanț dincolo de răpă. Pământ așa tare n-am mai întâlnit - poate numai cu acela de la Sultana s-ar putea compara, terenul fiind în pantă ușoară, toate apele de ploaie se scurgeau repede la vale și nu pătrundeau în pământ. Magistrul - obișnuit cu cetățile greco-romane - începuse lucrul cu târnăcoapele și probabil că acolo nici nu s-ar fi putut săpa altfel, oricât ar fi fost de voinici oamenii veniți "de la munte", cum spuneau ei, adică din zona dealurilor mai înalte.

Cu excepția unor forme ceramice mai deosebite din stratul superior, în toate cele patru straturi de arsură masivă, rezultate din incendierea locuințelor cu pereți de bărne și nulele lipite cu lut gros, din patru locuri succesive, s-au găsit aceleași materiale de tip cucutenian. Acestea seamănă în mare măsură cu cele de la Ariușd - din Transilvania, dar au și unele elemente ce se apropie de acelea ale culturii Gumelnița; de aceea a fost încadrată de arheologii români în Aspectul Aldeni-Stoicani al culturii Gumelnița. Cred totuși că ar fi indicat să se studieze din nou unele dintre materialele acestui aspect (în special acelea de la Aldeni), descoperite în așezările situate pe dealurile din zona Curburii Carpaților.

Așa precum la Ruginoasa, descoperisem, printre alte piese, jumătatea superioară a unei statuete decorate cu motive spiralice incizate (când am descoperit-o, Hortansa a spus că o văzuse noaptea, dar întreagă...), tot așa, la Bonțești am găsit jumătatea inferioară a unei statuete masive, cu urme de ocră roșu pe corp. Fiind plină de pământ, în primul moment am crezut că statueta a fost spartă în timpul lucrului și am căutat de zor câteva zeci de minute să gătesc jumătate, prefirând printre degete tot pământul din jur. Numai după ce am văzut că nu găsim și a doua jumătate, am curățat bine partea găsită și atunci am constatat că rupătura era din vechime.

În timpul verii, tot când noi săpam în Moldova, Andrieșescu - potrivit planului întocmit de Magistru - a început săpăturile de la Sărata-Monteoru de pe proprietatea profesorului dr. Anghelescu, ministru liberal al școlilor, unde încă înainte de război se descoperiseră morminte preistorice cu schelete chircite, iar în timpul războiului Hubert Schmidt făcuse cercetări în așezare și într-unul dintre cimitire. De data aceasta, Andrieșescu era ajutat de I. Nestor, căruia i-a cedat apoi, peste câțiva ani, conducerea șantierului; după cum se știe, deși a săpat acolo aproape treizeci de ani, nu s-au publicat decât câteva rapoarte preliminare. Poate că devotata lui colaboratoare, Eugenia Zaharia, va redacta monografia așteptată.

Tot în vara anului 1926, Ștefan - așa cum am amintit - a săpat la Aldeni, pe "Dealul Balaureului" de pe Valea Slănicului, iar după aceea la Poiana-Tecuci; Vasile Christescu a săpat la Vădastra, în județul Romanați, cercetând cele două așezări neolitice de acolo. El spunea că numai una ar fi fost cunoscută mai de mult, din vremea lui Cezar Bolliac, pe când aceea de la "Măgura Fetelor" a fost descoperită de el.

